

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 161, GOD. X, BEOGRAD, UTORAK, 21. JUL 2015.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Čirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 18. avgusta

MIXER

Piše: Aleksandar Pavlović

ALBANAC KAO JUNAK, ROĐAK I PRIJATELJ U SRPSKOM HEROJSKOM DISKURSU XVIII I XIX VEKA

Za razliku od brojnih istoričara i intelektualaca koji smatraju da je netrpeljivost i neprijateljstvo između Srba i Albanaca takoreći prirodno i da seže duboko u prošlost, smatram da dokumentarna građa zapravo pokazuje da su srpsko-albanski odnosi bili u osnovi prijateljski sve do poslednje četvrtine devetnaestog veka. Predstava o Albancima koju pružaju srpski izvori do ovog perioda pripada tipu narativa koji je najbolje opisati kao herojski diskurs – Albanci su predstavljeni kao hrabri ratnici i veliki junaci, a dominantna figura Albanca u ovom periodu pre svega je slika gorštaka, plemenskog ratnika i hrišćanina iz severne Albanije, veoma bliskog Crnogorcu s kojim zajedno četuje protiv Turaka.

ALBANCİ KAO *DOBRI JUNACI* U CRNOGORSKIM ISTORIJSKIM IZVORIMA XVIII I XIX VEKA

Indikativno je da se u dve najranije crnogorske istorije iz sredine XVIII veka Albanci pominju u pozitivnom kontekstu. Vladika Vasilije Petrović Njegoš tako 1754. godine pominje

hrabri narod koji živi oko nas, a koji danas pripada turskoj oblasti, a ranije je bio pod vlašću hercega zetskih i crnogorskih: upravo Mrkojević has i Bijelo Polje, isto tako i druge narode koji naokolo žive i koji su po prirodi ratnički, a nalaze se do rijeke Drima, a ta rijeka Drim dijeli hercegstvo zetsko i Albaniju. Ni ovi narodi nijesu baš potpuno pod turskom vlašću, kao što su drugi narodi.

Vladika Vasilije pisao je ovu istoriju za ruski dvor, vođen dinastičkim i političkim pobudama i željom da zainteresuje veliku Rusiju za pitanja Crne Gore. Stoga, pretpostavljam, ne pominje da su ti ljudi južno od Crnogoraca Albanci i katolici, budući da se to nekako ne uklapa u narativ o ruskoj misiji među pravoslavom braćom pod turskim jarmom, ali zato naglašava da su ta područja pre Turaka bila pod vlašću crnogorskih velikaša. Sve to, naravno, treba da afirmiše značaj i ulogu Crne Gore pa i njega samog u regionu. Ali, dok je, kako vidimo, neke elemente njegovog opisa moguće problematizovati kao izraz određenih političkih težnji, čini mi

se očiglednim da vladika nema nikakve posebne interese da opiše albanske susede kao „hrabri narod... po prirodi ratnički“, koji Turci nisu do kraja pokorili, te da u ovome treba videti izraz iskrenog poštovanja prema Albancima i njihovom junaštvu. Nekoliko godina kasnije srodne podatke daje i Jovan Stefanov Balević, prvi crnogorski doktor nauka, inače rodom iz plemena Bratonožića:

Crnogorci - razne provincije i pogranične slavenosrpske narode - k sebi ubrajaju: Kuće, Bratonožiće, Donje i Gornje Vasojeviće, Piperi, Rovčane, Moračane, Bjelopavliće, pravoslavce srpskoga naroda a u stvari turske podanike. Na isti način oni k sebi ubrajaju i katolike: Hote, Klimente, Grude, Tuze, Škrivale, Huze, Malteze, Kastrate i ostale, koji po svom broju nadmašuju Crnogorce.

Iako sadrži svega 18 kratkih odeljaka, ovaj spis je značajan jer dolazi od autora koji je po poreklu običan pripadnik jednog crnogorskog plemena. Stoga je verovatnije da u njemu treba tražiti pogled na svet običnog lokalnog stanovništva pre negoli u pret hodnom spisu koji piše crnogorski verski i svetovni poglavar. Za razliku od vladike Vasilija, Balević eksplicitno navodi imena „naroda“ koji žive u tom kraju, i sva se odnose na istorijski potvrđena srpsko-crnogorska i albanska plemena. Pod plemenima, naravno, ne treba zamišljati amazonska plemena lovaca-sakupljača, nego društvenu organizaciju tipičnu za stočarko-planinske zajednice centralnog Balkana. Tokom perioda osmanske vladavine, dobar deo stanovništva dinarskog masiva još uvek je u osnovi živeo podeljen na bratstva i plemena, a Osmanlije prihvataju i kodifikuju ove društvene formacije zasnovane mahom na krvno srod nīm bratstvima stočara, koji se udružuju u plemena radi kontrole teritorije koju nastanjuju i zajednički poseduju.

Još je važnije u ovom kontekstu što Balević Albance katolike praktično predstavlja kao srodni ke Crnogoraca, koji ih „k sebi ubraja ju“. Niz kasnijih izvora potvrđuje ovu lokalnu tradiciju. Sredinom devetnaestog veka, austrijski konzul u Skadru Johan es Han zabeležio je među Albancima tradiciju o šestorici braće kao rodonačelnicima plemena Piperi, Kući, Hoti, Bonkeći, Vasojevići i Krasnići, od koji su tri srbo-crnogorska a tri albanska. Nekoliko deceni

MIXER

Aleksandar Pavlović:
Albanac kao junak, rođak i prijatelj

CEMENT

Aleksandar Novaković:
Zima ratnog nezadovoljstva

ARMATURA

Aleksandra Ilić Rajković:
Albanci i srpsko-albanski odnosi u srpskim i jugoslovenskim udžbenicima

VREME SMRTI I RAZONODE

Miloš Živanović:
Čudovišni turizam

ja nakon njega istu tradiciju zabeležio je, ali među Crnogorcima, srpski putopisac Spiridon Gopčević. Od kraja devetnaestog veka, kako se čini, i među Crnogorcima i među Albancima sve je popularnija tradicija o petorici braće – Vasu, Krasu, Ozru, Pipu i Otu, rodonačelnicima plemena Vasojevići, Krasnići, Ožrinići, Piperi i Oti (tri crnogorska i dva albanska plemena). Ovome treba dodati i predanja o zajedničkom albansko-srpskom poreklu Kuća, kao i brojnih drugih crnogorskih i svernoalbanskih bratstava. Ukratko, iako tačan broj i imena braće i plemena variraju u različitim izvorima, van sumnje je da je znatan broj crnogorskih i albanskih plemena negovao predanje o svom zajedničkom poreklu od istog pretka i druge tradicije o međusobnom krvnom srodstvu.¹

SUŽIVOT I PRIKLJUČENIJA

Dositej Obradović bio je jedan od prvih srpskih pisaca koji je ostavio svoje utiske o Albancima. Među uspom enama sa mnogobrojnih putovanja koja je opisao u svom delu *Život i priključenja* iz 1783. godine, Obradović evocira i sećanje „na onu hrabru naciju i na one prekrasne zemlje“ koje je upoznao boraveći među Albancima u blizini Đirokastre u južnoj Albaniji iz 1769. godine:

Kako je meni milo bilo od isti[h] Albaneza čuti da govore: „Ko Serbijom oblada, toga ćemo i mi za našega vladatelja priznati, zašto serpski kralji i naši su bili.“ Nedaleko od Hormova na[h]ode se neka prekrasna polja koja Albanezi ne zovu drugojače nego lepažita.“ Pitam i[h] ja šta to znači? „ne znamo“, kažu mi, „to je ime polja.“ A kad im ja to izjasnih, kazujući im da je serpska reč, „more kaluđeru“, odgovore mi, „ne čudi se ti tome; mi smo sa Serblji jedan rod i pleme u staro vreme bili!“

U poslednje vreme pojavilo se nekoliko tumača koji su Obradovića nastojali da prikažu kao srpskog nacionalistu, i koji bi dakle ovaj odlomak odbacili kao nepouzdan. Bilo kako bilo, u ovom kontekstu nebitno je da li su lokalni Albanci zaista doslovce u horu izgovorili ove reči, već je suština u tome da Obradović u ovom delu, u doslednom prosvetiteljskom duhu, navodi da Albanci zavređuju obrazovanje i pismenost, i da su hrabar narod koji naseljava divne krajeve i ima zajedničko poreklo sa Srbima.

➔ Tako se pravila cigla, a onda je došla kriza, opet. Volos, Grčka. ➔

Najzad, u ovom razmatranju treba pomenuti i *Istoriju Crne Gore* koju je 1835. godine objavio srpski romantičarski pesnik Sima Milutinović Sarajlija koji je niz godina boravio na Cetinju kao državni sekretar. Milutinović u ovom delu daje svedočanstvo o mešanim brakovima između Crnogoraca i Albanaca, i to u poglavlju u kom opisuje lik jednog zaslužnog sveštenika iz prošlosti, koji je

osobitu službu učinio i time ne malo Srbstvo probudio i potkrijepio, jer je povratio u istočno bogoslovlje (Pravoslavlje - prev) Kuće, Bratonožice i Drekaloviće iz rimske vjere u koju su bili premamljeni od strane arbanaskih popova, s kojima se graniče i orodačaju se, ali sada pametnije: po pouci i zakletvj toga isto-ga vladike uzimaju danas od ovih (Albanaca - prev) žene, a nji-ma svoje ne daju...	

Kao srpski nacionalista, Milutinović je očito nezadovoljan zbog postojanja ove prakse (u)davanja Crnogorki za Albance. Međutim, njegov podatak je dragocen jer pokazuje da su tradicionalno brakovi između dva naroda bili uobičajeni, i čak da su pravoslavni popovi morali da se umešaju u pokušaju da iskorene ovaj običaj. U ovoj međubračnoj razmeni nema ničeg neobičnog – budući da su se neka plemena smatrala međusobno bliskima i poštovala druga plemena kao junačina i časna, rado su se orodaivali sa reprezentativnim predstavnicima istaknutih klanova i porodica. Sveštenstvo je nastojalo da iskoreni i običaj međusobnog bratimljenja između Crnogoraca i Albanaca, koji im se činio nesaglasan sa hrišćanskom dogmom. Srpski i slovenski pojam *pobratim*, uz to, gotovo je istovetan sa severnoalbanskim *probatim*, za razliku od juga Albanije gde se za pobratima kaže *vëllam*. Pobratimstvo, u suštini, predstavlja ritualnu formalizaciju prijateljstva između dvojice muškaraca, koja se potom posmatra kao srodstvo. Dok je Srpska pravoslavna crkva manje-više tolerisala ovaj tradicionalni običaj a ponegde čak i dopuštala da se on obavlja u crkvi, rimokatolički zvaničnici u Albaniji su, doduše bezuspešno, pokušavali da mu stanu na put. Za razliku od rimokatoličkog sveštenstva koje ovaj običaj prikazuje u negativnom svetlu, lokalni izvori nude obilje primera pobratimstva i kumstva između istaknutih Srba/Crnogoraca i Albanaca. Marko Miljanov, crnogorski vojvoda i najveći junak svog doba, u *Primjerima čojstva i junaštva* ovaj običaj opisuje kao izrazito pozitivan:

Pobratimstvo je u to vrijeme dosta usluge u ovi besudni kraj učinjelo. Bratimili su se dobri ljudi. S tijem su se približavali i snazili jedan drugoga, te su pomoću pobratimstva lakše mogli zlu na put stajati, a dobru na pomoć bit. Pobratimstvo se u to vrijeme mlogo cijenilo i ljude zbližavalo. Arbanasi i sad drže da je bliže pobratim no brat, jer brat je po ocu i majci, a pobratim je po bogu i božjoj ljubavi, i tako oni bi prijed dignuli oruže na osvetu za pobratima no za brata.
--

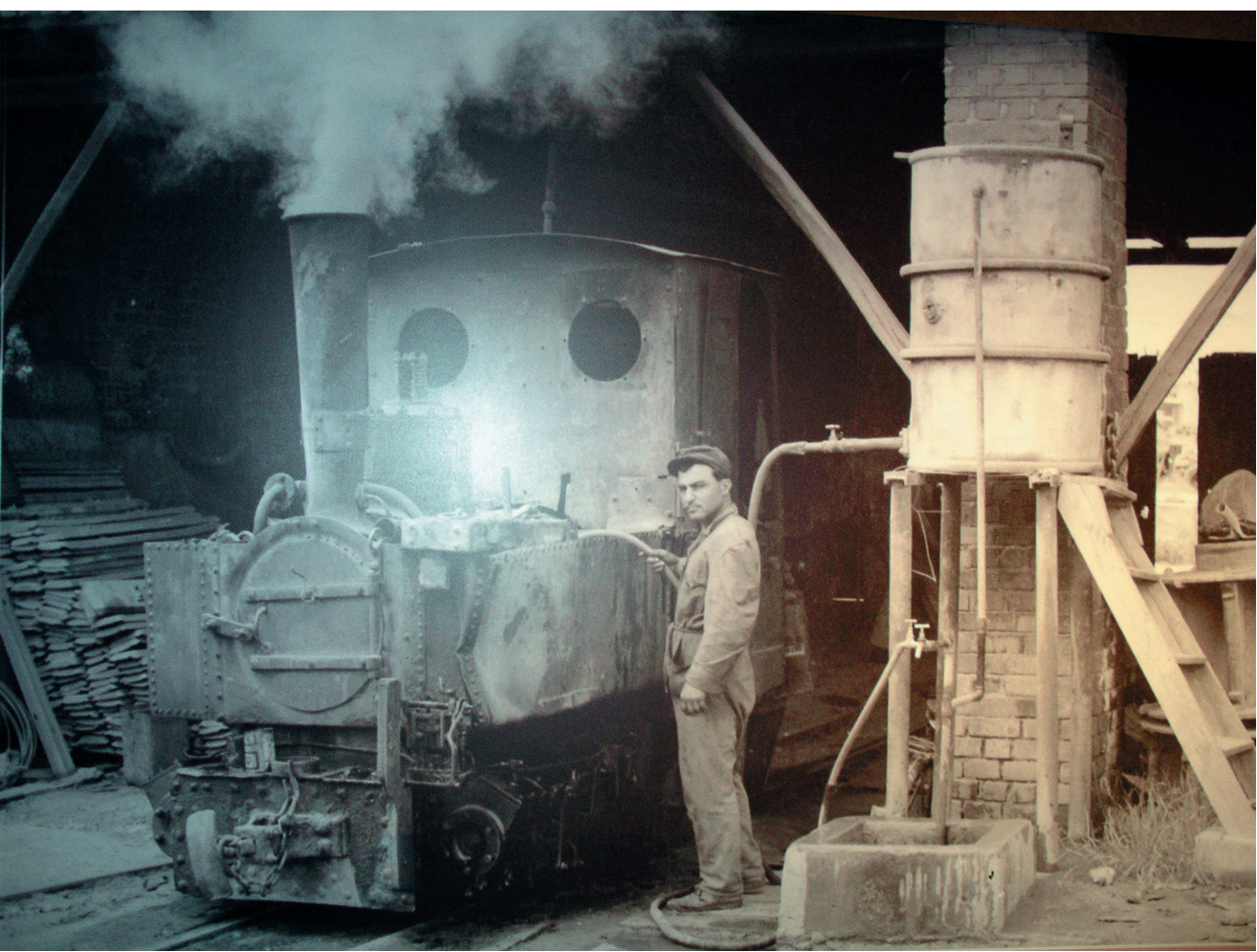
Ovaj običaj, dakle, imao je posebno mesto u sredini u kojoj su bratoubilački sukobi i ubistva zbog krvne osвете koja je nekada trajala i po stotinu godina imali razorne posledice po stanovništvo, i omogućavao je da ugledni plemenići posreduju u međusobnim sukobima i mire zavađena bratstva i plemena. Rani etnografi i putopisci opisuju i druge slične običaje kod Srbo-Crnogoraca i Albanaca, kao što su izraženo gostoprimstvo i junačko-etički kodeks koji oni različito imenuju kao *čojstvo*, *rz* ili *besu*, što su sve načini regulisanja međusobnih odnosa između različitih, čak i suprotstavljenih zajednica. Tako postoji mnoštvo pripovesti o domaćinima koji su primili u kuću begunca i branili ga čak i po cenu sopstvenog života. Ovi su ljudi postali predmet divljenja i junaci priča i pesama u njihovoj lokalnoj tradiciji, jer zakon gostoprimstva nalaže da svako ko vam ulazi u kuću mora biti lepo primljen i zaštićen, čak i ako je u pitanju najveći neprijatelj koji inače potpada pod krvnu osvetu. Najzad, iako je danas među Srbima odomaćeno uverenje da je slava isključivo srpski običaj, podaci pokazuju da je u severnoj Albaniji slava bila slavljena i to pod istim imenom kao i kod Srba, što je samo jedan od brojnih leksičkih paralelizama između srpskog i albanskog jezika na ovom području. Proučavaoci su utvrdili da najveći broj crnogorskih bratstava koje po predanju vode svoje poreklo iz severne Albanije slavi svetog Nikolu, kao i svi Malisori iliti severnoalbanska i zetska plemena. Stavise, čak su i sistemarski pokušaji da se iskoreni proslava Nikoljdana među islamizovanim Albancima imali samo delimičnog uspeha. Tako ispada da je sveti Nikola najpopularniji svetac i zaštitnik ne samo Srba, nego i Albanaca.²

^[1] Za detaljnije podatke na ovu temu videti npr. Barjaktarević, Mirko, Predanja o zajedničnom poreklu nekih crnogorskih i nekih arbanaskih plemena, http://www.rastko.rs/rastko-al/zbornik1990/nbarjaktarevic-predanja_L.php

^[2] Vidi: Jovan Vukmanović, Slično i specifično u slavskim običajima Arbanasa i Crnogoraca, Izvor: zbornik „Rad XIV kongresa Saveza folklorista Jugoslavije (u Prizrenu 1967)“, Beograd 1974. http://www.rastko.rs/rastko-al/folklor/jvukumanovic-slave_L.php

U najkraćem, rani pisani izvori do polovine devetnaestog veka nude brojne primere međusobnog poštovanja i saradnje između srbo-crnogorskih i albanskih brđana i opisuju ih kao mnogostruko slične i srodne.

USMENA TRADICIJA – TRI SRCA JUNAČKA MUSE KESEDŽIJE
Razmatranje srpsko-albanskih odnosa u prošlosti bilo bi nepotpuno ako u njega ne uključimo i usmenu tradiciju. Sve do dva desetog veka, najveći deo stanovništva bio je nepismen i stoga upravo usmena tradicija predstavlja najbolje mesto za proučavanje pogleda na svet širokih narodnih masa. Poznata narodna pesma *Marko Kraljević i Musa Kesedžija*, koju je Vuk Karadžić zapisao početkom XIX veka, ovde je posebno reprezentativna kao primer junačke ili muške epike koja je među gorštacima uživala najviši status i predstavljala bitan činilac njihovog identiteta. Razočaran što nakon devet godina verne službe sultanu nije dobio nikakvu platu, Arbanas (Albanac) Musa odlučuje da postane odmetnik, savladava razne careve predstavnike i najzad iza-ziva na dvoboj i samog sultana. Sultan nema takvog junaka kojeg bi mogao da pošalje u svoju zamenu, pa odlučuje da iz tamnice pusti Marka Kraljevića, ukoliko ovaj prihvati da se bori u njegovo ime. Marko prihvata ponudu, oporavlja se nekoliko meseci u svom prepoznatljivom jedaenju ovcetine-pijenje vina maniru, odlazi na megdan i ubija Musu. Ova pesma samo prividno podseća na tipična priču o tome kako „naš“ junak ubija „vašeg/njihovog/tuđeg“ junaka. Suštinske elemente poetske obrade ovog motiva, međutim, predstavljaju izvesne ambivalencije koje pesmu čine tako cenjenom i relevant-

nom za razumevanje tradicionalnih srpsko-albanskih odnosa. Naime, iako je Marko SrbIn, tačnije najveći srpski junak, pevač pokazuje naklonost prema Albancu Musi koji je rezultat bliskosti društvenih pozicija između srpske patrijarhalne sredine u kojoj se peva ova pesma i one koju reprezentuje Musa Kesedžija. Karakterističan je u tom smislu Musin odgovor na Markov zahtev da mu se ukloni s puta:

a ja ti se ukloniti neću, ako t' i jest rodila kraljica na čardaku na meku dušeku, u čistu te svilu zavijala, a zlaćanom žicom povijala, othranila ledom i šećerom; a mene je ljuta Arnautka kod ovaca na ploči studenoi, u crnu me struku zavijala, a kupinom lozom povijala, othranila skrobom osvenijem.

Tako je, s jedne strane, pevaču i njegovim slušaocima Marko svakako blizak kao *naš* junak i srpski srednjovekovni kraljević. S druge strane, i Musa im je, kako vidimo, takođe blizak i *naš* u socijalnom smislu, jer su gorštaci često živeli u siromaštvu i gla-

dovali ali ostajali posvećeni junačkim idealima, a to u ovoj pesmi ne reprezentuje Marko koga odgaja kraljica na dušeku, već upravo Musa, sin „ljute Arnautke“ odgajan „kod ovaca na ploči studenoi“. Pesma, prema tome, veliča oba junaka. Jednako ambivalentan je i glasoviti kraj pesme – tokom dvoboja oba junaka ispoljavaju veliku snagu i nijedan ne može da nadjača drugoga. Napokon, pošto su polomili svo oružje i satima se rvali, Musa obara Marka i seda mu na grudi. U tom trenutku Marko zaziva posestrimu vilu u pomoć, i kada se ona javi iz oblaka Musi na trenutak popušta pažnja. Marko koristi ovu priliku, vađi sakrivene noževe i raspori Musu „od ućkura do bijela grla“. Videvši, međutim, da Musa u grudima ima tri junačka srca i shvativši da je praktično dobio megdan na prevaru, Marko sa suzama u očima izgovara pokajničke stihove:

Jaoh mene do Boga miloga, de pogubih od sebe boljega!

Ukratko, ova pesma pokazuje veliko poštovanje pevača i njegove usmene tradicije i prema srpskom i prema albanskom junaku. Albanski heroj je zapravo socijalno blizak pevaču i njegovoj sredini, jer je odgajan na planini i sviknut na nemaštinu, ali ipak posvećen idealima časti i junaštva. Štaviše, srpska pesma zapravo u osnovi predstavlja Musu kao snažnijeg i većeg junaka čak i od samog nacionalnog heroja Kraljevića Marka. Ukoliko je potrebno pokazati postojanje albanskih pandana ovoj pesmi, možemo se rećimo u najkraćem osvrnuti na pesmu „Četobaša Mujo i Marko Kraljević“. Marka teško ranjavaju iz zasede Mujo i Halil, i treba mu punih sedam godina da se oporavi od za-

CEMENT

Piše: Aleksandar Novaković

ZIMA RATNOG NEZADOVOLJSTVA

Ambiciozno koncipirana nemačka mini-serija *Unsere Mütter, unsere Väter* (2013) poznata javnosti kao *Generation War*, u režiji Philipa Kadelbacha i produkciji nemačke mreže ZDF, izazvala je burna reagovanja u medijima velikog broja zemalja učesnica Drugog svetskog rata. U tri jednoipčasovne epizode pratimo sudbine dva vojnika Wermachta u periodu 1941-1945. godine, braće Winter: Wilhelma, prekaljenog vojnika (pokazao se u akcijama u Poljskoj i Francuskoj) i Friedhelma, osećajne, pesničke duše i njihovo troje prijatelja: Jevrejina Victora, pevačice Grette i Charlotte, kasnije bolničarke pri nemačkoj vojsci. Šta je (bio) cilj serije? U trele-ru se postavlja pitanje, parafriziram: *Šta ćete uraditi kad otkri-je ta su sve stvari u koje verujete laž i da vas je vlast iskoristila?*

NAIVNOST NACIZMA

I već tu, na samom početku, pada cela storija o petoro nerazdvojnih prijatelja u vihoru rata. Treći Rajh nije kao zvaničnu ideologiju imao humanističku viziju sveta, već imperijalističku, rasističku teoriju. Kako je iko od četvoro drugara „nordijske rase“ mogao da gaji iluzije o nacizmu? I kako njihov jevrejski prijatelj Victor nije pokušao da ih razuveri? Radnja serije počinje u leto 1941. godine. Spačjeno je i okupirano pola Evrope. Rasni zakoni traju već sedam godina. *Kristalna noć* je bila pre tri godine. Nemačke trupe su odavno počele s masovnim egzekucijama Jevreja. Wilhelm je mogao, kao vojnik, iz prve ruke da se uveri kako izgleda, recimo, bombama razorena Varšava, te kako nemačke trupe tretiraju stanovnike okupiranih zemalja. Ali, o tome u seriji nema ni pomena. Kao ni o tome kakav je odnos „arijevskog“ dela magične petorke prema progonima koje trpi Victor. No, tvrdile su apologete serije (uglavnom u nemačkim mediji-ma): pogledajmo te mlade ljude s kojima, zbog njihovih godina i neobaveštenosti, moramo da saosećamo. Kreatori serijala žele da nam s povremenim osvrtima na holokaust, objasne život nemačkog vojnika, njegova lutanja i strahove. No, šta smo dobili kao rezultat? Dva brata od kojih je jedan, Wilhelm, ledeni Tevtonac koji hladnokrvno ubija ratne zarobljenike u Rusiji, dok drugi, Friedhelm, tuguje, očajava, ponaša se suicidalno, ali se nikad ničemu ne suprotstavi. S takvim likovima ne možemo da saosećamo, ma koliko im dodavali neke ljudske karakteristike (Wilhelm pomalo okleva da izvrši naređenja, svada se s nadređenima, prezire SS oficire) ili pravdali njihove postupke bor-bom za puko preživljavanje u nehumanim okolnostima. Zbog toga je u dramaturgiji same priče primenjen oprobani trik: ako imate nedovoljno simpatičnog protagonistu, učinićete ga prihvatljivijim ako njegove protivnike učinite mnogo gorim nego što jesu.

PAKAO – TO SU SLOVENI

U scenama koje se odvijaju u Istočnoj Evropi, pored jednog, i samo jednog, SS oficira koji nemilosrdno ubija jevrejsku decu, poja-vljuju se ukrajinski kolaboracionisti, verolomni ruski seljaci koji su isprva dočekivali Nemce kao oslobodioce i antisemitski pripadnici poljskog pokreta otpora poznatog kao *Armia Kraiowa* (AK). Pogromi su vekovima postojali u Rusiji i Ukrajini. U Poljskoj je, za vreme Drugog svetskog rata, došlo do poljskog pogroma nad Jevrejima u mestu Jedwabne 1941. godine, gde je ubijeno preko tri stotine Jevreja. U Poljskoj je postojala snažna struja fanatičnih kato-lika i antisemita i deo njih je, sasvim sigurno, bio prisutan i u AK, ali je istovremeno postojala i organizacija u okviru AK poznata kao *Żegota* čiji je glavni cilj bio spasavanje Jevreja.

Ne treba zaboraviti da Poljska ima najveći broj ljudi koji su dobi-li izraelsko priznanje *Pravednika među narodima*, te da je AK bio jedan od najefikasnijih i najborbenijih pokreta otpora u okupi-ranoj Evropi. No, jedino što od AK vidimo u filmu su raščupani, prljavi razbojnici koji mrtvim nemačkim vojnicima čupaju zlat-ne zube, odbijaju da oslobode logoraše iz *vozova smrti* i smatraju da sve Jevreje treba pobiti. Nesrećni Victor, zapravo, krijući svoje jevrejske poreklo, najveći deo serije pokušava da se izba-vi od pripadnika AK, a ne SS-a. Stiće se utisak da, gurajući u pr-vi plan priče o pogromima i antisemitizmu drugih naroda, tvor-ci serije skidaju dobar deo odgovornosti s Trećeg Rajha.

HOLIVUDIZACIJA KRIVICE

Sve ratne akcije u filmu dešavaju se na Istočnom frontu. Na po-znatom sajtu **www.imdb.com** veliki broj ljudi iz Zapadne Evrope i SAD koji su pratili seriju došao je do sličnog zaključka o name-

rama reditelja – nije toliko strašno kad gledamo Nemca kad ubi-ja Ruse koliko kad, recimo, likvidira francuske civile ili britanske ratne zarobljenike. Staljinova Rusija je, bez obzira na patnje i žrtve njenih građana, i dalje samo Staljinova Rusija, to jest totali-tarni medved. Samim tim, brojni ratni zločini koje su počinila braća Winter (ili saučestvovali u njima) i nisu toliko strašni. Eto, Wilhelm je ubio zarobljenika, sovjetskog partijskog komesara a ne običnog vojnika. Ruski seljaci koji su podmetali bombe su di-verzanti, musavi, bradatci, neprepoznatljivi, sem jedne devojke među njima. Oni ne govore s Nemcima, ne objašnjavaju im zašto se bore protiv Hitlera. Neprijatelji su, dakle, uglavnom nemi, a Nemci govore. Uostalom, sovjetski vojnici su grubi, priglupi, an-tisemite i siluju čestite nemačke devojke. Fokus se, tako, sa zlo-čina počinjenih nad stanovnicima SSSR, pomerio na istinitu i je-zivu storiju o silovanju Nemica u Pruskoj 1945. godine. Ova seriju možemo videti i kao neku vrstu nemačkog odgovora na američku seriju *Band Of Brothers* (2001) koju je režirao Steven Spielberg a producirao Tom Hanks. U američkoj seriji glavni po-kretač priče je major Winters, američki oficir (istorijska ličnost za razliku od braće Winter) koji vodi svoju prekaljenu jedinicu kroz borbe na Zapadnom frontu. Ali, *Band of Brothers* je brutalno iskre-na serija, s krvavim i potresnim scenama borbi i ne prikazuje ru-žičasto Amerikance i užase koje trpe ili nanose drugima (pljačka, streljanje ratnih zarobljenika, paljevina, rasizam).

BEVEL IST BEVEL!

Dobar deo nemačkih medija je oštro osudio seriju kao besmisli-cu prošaranu opštim mestima i kičem. Istoričar Ulrich Herbert je optužio tvorce serijala za preskakanje istine o visokoj ispoli-tizovanosti i indoktriniranosti nemačke omladine tog vremena. U glasmlu jevrejske zajednice u Nemačkoj, *Jüdische Allgemeine*, iznesena je tvrdnja da je *Generation War* ništa drugo do epifani-ja za one Nemce koji smatraju da su Nemci pre svih ostalih bili žrtve Hitlerovog režima.

Poljski državni zvaničnici i mediji su gnevno reagovali povodom kaljanja uspomene na AK (12.000 veterana ovog poljskog po-kreta otpora su tužili mrežu ZDF za blaćenje pokreta) i falsifiko-vanja istorije. Zabeležene su i uglavnom negativne reakcije u SAD i Izraelu. U SAD su *Newyorker* i *New York Times* ocenili ovu seriju kao istorijski netačnu, a poziv na razumevanje pozicije Nemaca u Drugom svetskom ratu kao moralno sumnjivi i istorij-ski neopravdan. Torvci serije, reditelj Kadelbach i scenarista Stefan Kolditz, nazvali su je „pokušajem razgovora s ratnom ge-neracijom Nemaca“. Nemačka mreža ZDF je potrošila preko 14 miliona evra na ovaj projekat i uspeła da privuče pažnju više od jedne petine gleda-laca od 14 do 59 godina starosti u Nemačkoj. Ratni diskurs ove serije drastično umanjuje moralnu i političku odgovornost onih koji nisu bili članovi Nacionalsocijalističke partije i SS, ali su učestvovali u ratu kao deo državne administracije ili kao vojni-ci Wermachta. Dakle, serija se vratila na poziciju Adenauerove Nemačke, pre nego što je Fritz Fischer napisao znamenito delo *Savez elita* koje jasno osuđuje Nemačku kao krivca za Drugi svet-ski rat i osuđuje ponašanje vojnika Wermachta koji su, rame uz rame sa pripadnicima SS, doneli smrt i patnju desetinama mili-ona ljudi ■

ARMATURA

Piše: Aleksandra Ilić Rajković

ALBANCI I SRPSKO- -ALBANSKI ODNOSI U SRPSKIM I JUGOSLOVENSKIM UDŽBENICIMA

MARIONETE VELIKIH SILA (1918–1940)
Osnivanjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godi-ne jedinstvene državne granice obuhvatile su više školskih sistema nejednakih karakteristika. I područje udžbeničke literature delilo je sudbinu opšte neuređenosti obrazovne politike nove države. Postupak odobravanja udžbenika i re-cenziranje nisu bili transparentni, a na tržištu je zavlдалo šarenilo udžbeničke literature, te je teško utvrditi koji su udžbenici zaista i upotrebljavani u nastavi. Rekonstrukciju znanja koja su učenići sticali dodatno otežava činjenica da su u školama korišćene različite kombinacije udžbenika. Ipak, neki udžbenici doživeli su više izdanja, te možemo smatrati da su korišćeni kontinuirano barem nekoliko godi-na i da ih je u rukama imao veći broj učenika.

U udžbenicima istorije i zemljopisa učenici su informisani da su Arbanasi potomci neromanizovanih Ilira koji su se po-vukli u planine usled slovenskog osvajanja Balkanskog polu-ostrva i da od 1912. godine oni imaju svoju državu koja za-uzima područje reka Drim i Crni Drim. U srenjoškolskom udžbeniku za zemljopis autora Tihomira Radojevića, na-vođi se da su Arbanasi „najneobrazovaniji narod na Balkan-skom poluostrvu, i u čitavoj Evropi“, „neobično hrabri, ali vrlo surovi“ i poznati kao „stočari, pečalbari i pljačkaši“. U čitanci za četvrti razred osnovne škole autora Miloša Ma-tovića (1938.) nalaze se dva teksta koji ilustruju složenost srpsko-albanskih odnosa. U prvom tekstu koji je infor-mativnog karaktera, predstavljene su granice Kraljevine Jugo-slavije. U drugom tekstu, literarnog karaktera, data je ilu-stracija srpsko-albanskih odnosa.

U prvom tekstu učenici su, čitajući o granicama Kraljevine, informisani da su mnoga plemena severne Arbanije u pod-rucjima oko Skadra, Prizrena, Đakovice, oko Crnog Drima do Ohridskog jezera, mešovita – srpsko-arbanaška. „Otuda su se u mnogim tamošnjim porodicama održali srpski običaji: slava i pobratimstvo“ (Matović 1938: 230). Navedeni poda-tak svedoči o mogućem suživotu Srba i Arbanasa, ali se ta

BETON BR. 161 DANAS, Utorak, 21. jul 2015.

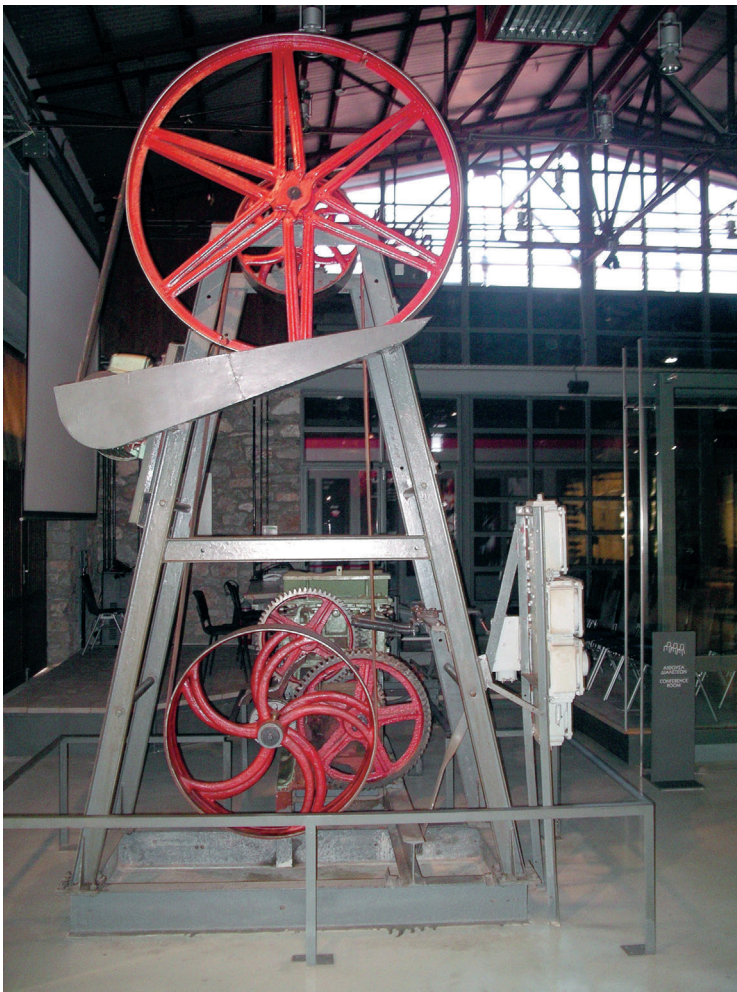
tema ne razrađuje. Drugi tekst – priča pod naslovom *Četnik Lazar i njegova majka* baca negativno svetlo na ovu pozitivnu mogućnost. U uvodu priče objašnjen je albanski običaj „besa“, a u nastavku situacija kršenja „bese“ zarad izdaje Srba od strane Arbanasa. Poruka koja proizilazi jeste da je neprijateljstvo Arbanasa prema Srbima iznad ovog za njih gotovo svetog običaja, a Arbanasi su prikazani kao karakterno slabi i prevrtljivi. Iste godine, 1938, kada je objavljena čitanka u kojoj se nalazi prethodno prikazana priča, štampano je dvanaesto izdanje čitanke Milorada Vujanca za isti razred. U toj čitanci nalazi se priča Marka Miljanova pod naslovom *Arnautkinja*. U izrazito pozitivnom svetlu ova priča predstavlja odnos prema hrabrosti, junaštvu i patriotizmu majke u jednom arnautskom plemenu. Ova priča jedan je od retkih otvorenih prozora u život albanskog stanovništva pod turskom vlašću, na stranicama srpskih udžbenika. U okviru lekcije o Prvom balkanskom ratu koja se nalazi u udžbenicima za istoriju učenici su informisani da je rat vođen za definitivno oslobođenje balkanskih naroda od turske vlasti, da je oslobođena teritorija Stare Srbije – „osvećeno Kosovo“, da je srpska vojska izašla na Jadransko more oslobodivši deo albanske teritorije od turske vlasti, te da je rat okončan u Londonu kada je Srbija bila primorana da odstupi sa albanske teritorije i da je proglašena nezavisna država Albanija. Objašnjavajući neposredni povod rata, autori udžbenika ukazuju na zločine koje su Arbanasi činili nad srpskim stanovništvom u Staroj Srbiji. Uz austrougarsku pomoć Arnauti su podigli ustanak protiv turske vlasti koji je rezultirao „velikim pravima“. Objašnjavajući događaje i odluke država terminologijom koja opisuje postupke pojedinca – (kaže se na primer: Austro-Ugarska „nije bila iskrena“) autori pokušavaju da međunarodne odnose približe desetogodišnjem čitaocu. Takvim pristupom međutim, suviše je uprošćena složenost ovih odnosa, a priprema se pogodno tlo za razvoj stereotipa o drugim narodima, i o ratu kao prirodnoj posledici međunarodnog neslaganja. Tok Prvog balkanskog rata objašnjen je slično u većini udžbenika za osnovne i srednje škole – sa malo podataka i mnoštvom fraza kojima se glorifikuju uspesi srpske vojske. Tipičan primer nalazi se u udžbeniku istorije za srednju školu autora Stanoja Stanojevića (1934). Srpska vojska je „pokazala prava čuda od hrabrosti, izdržljivosti i junaštva“. Jedno „odeljenje srpske vojske prodrlo je u borbi s Arnautima, na Jadransko more i zauzelo Leš i Drač. U isto doba su Crnogorci prodrli do Skadra i opseli ga“. Kako i zašto je srpska vojska krenula u pravcu Jadranskog mora, učenicima se ne objašnjava.

Zanimljiv momenat iz istorije ovog rata nalazi se u udžbeniku za osnovnu školu autora Miloša Matovića. „Osvećenje Kosova“ – tumačeno kao jedan od najvrednijih momenata za srpsku naciju, u udžbeniku je prezentovano i značenje koje je taj čin mogao imati za Albance na Kosovu. Kada je srpska vojska ušla u Prizren, „Kralj Petar je prvo otišao u crkvu Sv. Spasa iz Dušanovog doba da zahvali na pobedi“. Sutradan, Kralj je prisustvovao službi u katoličko-arnautskoj crkvi. „Time je želeo da uveri Arnaute da njegova vojska nije došla da druge narode porobi, nego da uvede slobodu, pravdu i red“. S obzirom na šarenilo u udžbeničkoj literaturi, predstava koju su učenici mogli da steknu o Albancima kretala se od izrazito negativne, preko neodređene, do potpunog odsustva informacija o ovoj tematici. Negativna predstava o Albancima gradi se na interpretacijama uticaja koje velike sile, negativci, imaju na njih. Albanci su povodljivi, moguće ih je nagovoriti na svirepe postupke, pa i na kršenje sopstvene tradicije kao što je besa. Ipak, u ovom periodu javljaju se i retke naznake o suživotu u Staroj Srbiji. Kao i u prethodnom periodu, predstava o Albancima i o srpsko-albanskim odnosima je stereotipna i negativna. Zaokret u državnoj politici Jugoslavije od nacionalnog ka socijalističkom diskursu nakon Drugog svetskog rata, dovodi do zaokreta i u tumačenju prethodno prikazane tematike.

SINOVI ORLOVE ZEMLJE (1944–1948)

„Sin orlove zemlje“ naslov je priče Branka Ćopića koja se nalazi u Čitanci za četvrti razred osnovne škole štampane 1946. godine. Kroz priču o junaštvu malog Albanca, Ahmeta, Ćopić predstavlja legendu o poreklu Albanaca i o njihovom drugom nazivu – Šiptar, o značenju Skender-bega, o značenju karakternih osobina hrabrosti, patriotizma i prijateljstva. Primer svesnog Ahmetovog samo-žrtvovanja za domovinu sličan je primerima dece heroja iz Drugog svetskog rata u Jugoslaviji. Izrazito pozitivna predstava o albanskom narodu data u Ćopićevoj priči nije usamljen primer u sadržajima posleratnih udžbenika. Kratko

razdoblje jugoslovensko-albanskog prijateljstva na političkom planu odrazilo se i na sadržaje udžbenika. Učenicima osnovne škole na stranicama čitanki i zemljopisa predstavljani su primeri bratstva i jedinstva Srba, Crnogoraca i Šiptara na Kosovu. Zapažamo da je u tekstovima koje učenici čitaju naglašavanje nacionalne pripadnosti i veroispovesti junaka u funkciji isticanja bratske sloge tri naroda na Kosovu i Metohiji kao tekovine zajedničke borbe u Drugom svetskom ratu i prihvatanja principa nove politike. Učenicima su predstavljena junaštva iz Drugog svetskog rata, zajednički naponi na obnovi porušenog i u izgradnji zajedničke budućnosti u kojoj su prevaziđene verske i nacionalne podele. Pozitivna slika potkrepljena je informacijama o albanskom narodu i objašnjenjima konfliktne prošlosti u srpsko-albanskim odnosima. U udžbeniku za zemljopis u trećem razredu osnovne škole štampanom 1947. godine konfliktna prošlost izdvojena je kao posebna tema pod naslovom *Kosovo i Metohija u prošlosti*.

„Narodi Kosova i Metohije – Šiptari, Srbi i Crnogorci – živeli su u prošlosti stalno u zavadi.“ Afirmaciji bratstva i jedinstva na Kosovu i Metohiji doprinela je, prema tumačenju autora udžbenika, zajednička borba za slobodu tokom Drugog svetskog rata, koja je i ozvaničena odlukom narodne skupštine od 9. Jul 1945. godine u Prizrenu. Konfliktna prošlost je učenicima predstavljena u 5 rečenica, dok je borba protiv okupatora u Drugom svetskom ratu data u 9 rečenica, i ilustrovana fotografijom na kojoj je prikazan šiptarski partizanski odred u trenucima odmora. U navedenom udžbeniku, predstavljene su i karakteristike reľjefa i političko-pravni položaj Kosova i Metohije. Autori učenika informišu da se ova pokrajina graniči sa Narodnom republikom Albanijom objašnjavajući ukratko i uopšteno karakter jugoslovensko-albanskih odnosa koji su definisani kao prijateljski tokom Drugog svetskog rata. Za nastavu istorije u srednjim školama priređen je 1949. godine prevod ruskog udžbenika autora Galkina. Udžbenik se bavi svetskom istorijom u okviru koje se kao jedan od značajnih događaja izdvaja i Prvi balkanski rat. Rat je sagledan iz perspektive velikih sila i protumačen kao njihov sukob iznet na plećima malih naroda na Balkanu. I ovaj autor izlaz Srbije na Jadransko more, kao i autori prethodnog perioda, tumače jedino kao okolnost koja nije odgovarala Austro-Ugarskoj, a albansku državu kao rezultat te okolnosti. U udžbeniku je dat i odgovor na pitanje zašto je Srbija prepustila osvojene teritorije Albaniji. Zato što se Rusija nije pripremila na rat „i još nije bila kadra da zaštiti Srbiju“. Prvi balkanski rat bio je uvod u Prvi svetski rat, konstatuje ovaj autor. Sadržaji udžbenika u prvim posleratnim godinama fokusirani su na bratstvo i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije, na isticanje njihove pravne jednakosti i razvoj opšte pozitivne predstave o albanskom narodu. U tom smislu su sinhronizovani sadržaji čitanki i zemljopisa. Odgovornost za konfliktnu prošlost u srpsko-albanskim odnosima, prema autorima udžbenika i u ovom periodu, pre svega je na velikim silama ■

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Miloš Živanović

ČUDOVIŠNI TURIZAM

Kurt Vonegat Junior, autor optužen ali ne i osuđen za naučnu fantastiku i druge nepodopštine, preneo nam je definiciju gotskog romana koju je sročio jedan njegov prijatelj i kolega sa američkog juga: U veoma staru kuću uđe veoma mlada žena i napuni gaće od straha.

Prilika za definisanje Čudovišnog turizma ukazala se u srcu Srbije, pardon – ipak samo u Šumadiji. Centralni događaj cerebralnog safarija počinje kada se u veoma šarenom gargantuanskom vodopadu ukaže veoma veliko i gotovo rableovsko stvorenje bez ijedne dlake na telu i u određenom trenutku počne da urinira vertikalno, kao fontana. Kako posmatrač reaguje na ovo ukazanje, pitanje je osobenih duhovnih privrženosti.

Kurt Vonegat, nek mu je laka zemlja i večna slava, sigurno je pomišljao na ovo stvorenje, makar u *Galapagosu* ako ne i u *Klanici 5*, a veza ovoga stvora i gotskog romana leži u tome da je on malo preteran da bi se pojavljivao u gotskom romanu. Stvor nosi ime Bearwolf. Kao i Vampir i Werewolf, koren imena nalazi u boljim južnoslovenskim jezicima. Za razliku od Vampira, ne pojavljuje se u vodenici nego iza vodopada, a za razliku od Werewolfa ne pojavljuje se sa punim mesecom nego u noćima praznog meseca, kada se nebo prepušta čarima šarenih svetala. Nema ništa protiv krsta, a ni protiv srebra. Kao što mu ime kaže, Bearwolf je jedinstvena mešavina medveda i vuka (ne karadžića, nego uopšte). Ali je pretežno medved. Osim što ima mošnice vuka (ne kara-džića, nego običnog), ili čak kojota. Upravo ova mala osobina ima veliki uticaj na njegov karakter, smatra se, tako što mu raspiruje strast i daje samopoštovanje neophodno da bi se uriniralo javno i tako visoko. Pomenuta činjenica da je takoreći gladak, čosav, čelav, bez bunde, klizav kao Čovečja ribica, bila je povod da se njegovo pretežno medveđe biće ospori tvrdnjom da je zapravo reč o autohtonom papkaru koji vuče poreklo od papkarke koju je Karađorđe poklonio Milošu neposredno pre smrti a u pokušaju da spasi život, ali su ove glasine sasećene objavljivanjem rezultata dna analize.

Kao glavna atrakcija Čudovišnog turizma, svojim sugrađanima učinio je mnogo dobra, naročito onim sugrađanima koji su se usled loših godina bacili na pr i reklamni biznis. Sektor usluga procvetao je kao atomska pečurka. Pored auto-puta u blizini vodopada, primećena su šatorska naselja turista iz Nemačke i skandinavskih zemalja. Lokalne vlasti ulažu velike napore da im obezbede vodu, zdravstvenu zaštitu i frižidere za sladoled (mnogo je dece u tim naseljima).

Tipičan scenario Čudovišnog turizma: Nemač, ili bar neko ko više decenija radi u Nemačkoj, u večernji sat prilazi vodenoj zavesi koja se obrušava sa visine od 15km, uključuje se raznobojna rasveta neopisive lepote i neutronske energije, turista-hodočasnik kroz slapove i blještave kapi ugleda goložog medveda kojotskih mošnica koji pruža udove ka njemu i zatim dugo urinira kroz raznobojnu vodenu maglu počevši sa uglom od 45 stepeni, te turista obuzet i uzdrman i vizuelno-emosivno prenadražen i sam počinje da urinira u svoje pamučne bermude, čarape i plastične sandale, zavlaci ruku u džep i sa gotovo primitivnim strahopoštovanjem spušta šaku evra u kantu pored svetleće vode – u njegovoj svesti, to je mala cena za drugo krštenje.

I upravo su ta skrušenost i strahopoštovanje turista dobro namernika otvorili prvi značajniji problem u Čudovišnom turizmu. Predstavnici tradicionalnih verskih zajednica su počeli da pokazuju uzdržanost prema Bearwolfu, za nijansu hladniju nego što bi bilo poželjno u sekularnoj republici. Razlog za to je očevitni potencijal da se ovaj vid turizma pretvori u konkurentski kult. Mudre glave sumnjaju da privrženost krstu ipak može popustiti zbog privrženosti srebru. Naravno, ne može se očekivati da će arapski investitori podržati Čudovišni turizam ukoliko pomisle da će se verske zajednice u jednom trenutku usprotiviti i ukaljati imidž Bearwolfa.

Inače, veliki beli Bearwolf dane provodi sa žirafom, koja zbog kulturološko-etničke hendikepiranosti i straha od vode učestvuje u Čudovišnom turizmu tek sporadično ■

Fotografije Vere Vujošević objavljene u 160. broju **Betona** snimljene su na izložbi „Poljupci koje pamtimo“ autorke Une Čolić, u Jugoslovenskoj kinoteci, tokom Noći muzeja.